

DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE NARODA JUGOSLAVIJE I NJIHOV ZNAČAJ ZA ARMIJU

Brz razvoj tehnike i naoružanja savremenih armija nije potisnuo značaj faktora čovek, već naprotiv, on i dalje ostaje odlučujući u razmatranjima sa svih aspekata savremenog rata. Zbog toga se odabiranju i rasporedu regruta, kao i popuni Armije zdravim i sposobnim ljudstvom, posvećuje najveća pažnja.

Omladinac pristupa regrutnoj komisiji u 18 godini. U 20 do 25% regrutne komisije konstatuju da je privremeno nesposoban, ograničeno sposoban ili nesposoban za službu u armiji. Najčešće se to ustanovi i donese odluka a da se ne pitamo kada i zbog čega su nastali: oboljenje, telesni nedostaci i ostali uzroci ovakvog stanja. Vrlo često je uzrok nastao u najranijem detinjstvu, što znači da defakto regrutujemo mnogo pre 18 godine. Ko je privremeno nesposoban, ograničeno sposoban, a pogotovu nesposoban za službu u armiji, najčešće nije potpuno sposoban ni za privređivanje, — to znači da se i proizvođač formira mnogo pre nego što zasnuje radni odnos.

Procenat nesposobnosti je različit, baš kao i uzroci. Negde je glavni uzrok nerazvijenost organizma, a u drugim rejonima to su razna oboljenja itd., što je uslovljeno specifičnostima kraja u kojima se rađaju i rastu deca. Vitalna statistika i demografija izučavaju detaljno probleme dinamike kretanja stanovništva i uslova koji deluju na taj razvoj.

Svrha je ovog članka da u sažetom obliku prikaže osnovne karakteristike demografskog razvoja celokupne populacije našeg stanovništva po republikama i pokrajinama, u prvom redu omladine, i da se sagledaju reperkusije na formiranje regruta (vojnika) u pogledu stanja rasta, razvijenosti i sposobnosti.

I. OSNOVNE DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE NAŠIH NARODA¹

a) *Opšti natalitet stanovništva.* Broj živorođene dece na 1.000 stanovnika (natalitet) u našoj zemlji je u opadanju, kao i u većini razvijenih i nekim zemljama u razvoju (9, 13, 15). Međutim, u neraz-

¹ Tabele za „Osnovne demografske karakteristike naših naroda” izrađene su na bazi osnovnih statističkih podataka: statističkih biltena (vidi literaturu br. 41) i Demographic Year Book OUN 1961 (9). Kako su ovi podaci služili za izradu čitavog niza studija sa ovog područja, neki elementi su korišteni i iz tih studija. To su pre svega radovi D. Breznika (4, 5, 6, 7, 8), za posleratni period i V. Simeunovića za predratni period (39).

Za drugo poglavlje o antropološkim karakteristikama i sposobnostima

vijenim područjima, kao i nekim zemljama u razvoju, ostaje na istom nivou, a negde čak i raste (9, 16, 30, 33, 46, 48). U periodu od 1921. do 1925. godine na hiljadu stanovnika rađalo se u proseku tridesetpetoro dece godišnje, a 1929. godine 25,4 (39). Neposredno posle drugog svetskog rata rađalo se nešto više nego pred sam rat, tj. 29,4 deteta. Od tada natalitet stalno opada, da bi 1965. godine bio 20,9.

Razlog opadanja nataliteta u svetu i u nas je, pre svega, zbog porasta životnog standarda, planiranja porodice i izmena načina života uopšte. Ako je natalitet u zemlji više-manje jednak na celoj teritoriji to govori o ujednačenom ekonomskom razvitku, istoj ili sličnoj istorijskoj prošlosti. Velike razlike govore o tome da su postojali i postoje faktori nejednakosti koji na to utiču.

Ako posmatramo natalitet u predratnom i posleratnom periodu u našim republikama i pokrajinama, vidimo sledeće (tabela br. 1).

Tabela br. 1

BROJ ŽIVOROĐENE DECE NA 1000 STANOVNIKA

REPUBLIKA	P e r i o d					
	1931.	1939.	1947.	1951—53.	1956—60.	1965.
Uže područje	35,1	22,6	23,1	25,0	18,8	15,7
Vojvodina	26,8	19,2	24,4	22,3	17,7	15,0
Kosovo i Metohija	37,5	31,5	38,5	43,1	42,4	39,9
Hrvatska	31,4	24,1	22,4	22,7	19,6	16,8
Slovenija	27,3	21,7	22,4	22,1	18,8	19,1
Bosna i Hercegovina	40,3	35,1	35,1	38,0	34,7	27,8
Makedonija	37,6	32,8	35,0	37,6	33,1	28,4
Crna Gora	30,9	28,6	28,9	32,3	29,5	23,9

Natalitet opada gotovo na svim područjima, ali nejednako. Sada je najniži u Vojvodini i užoj Srbiji, a najviši na Kosmetu. Razlike koje su bile pre i neposredno posle rata znatno su se povećale u odnosu: razvijena — nerazvijena područja. Natalitet je u odnosu na 1947. godinu (indeks 100%) u pojedinim republikama opao: u užoj Srbiji 32,1%, Vojvodini 38,6%, Hrvatskoj 25%, Sloveniji 15%, Bosni i Hercegovini 20,8%, Makedoniji 18,9%, Crnoj Gori 17,4%, dok je na Kosmetu porastao 5,5%.

b) *Opšti mortalitet.* Ako posmatramo broj godišnje umrlih na 1000 stanovnika (mortalitet) za isti period, vidimo istu tendenciju — postepeno, ali stalno opadanje u celoj zemlji. U periodu 1921—1925. godine umiralo je godišnje 20,2 stanovnika od 1.000, 1926—1930. godine 20, a 1931—1935. godine 18. Neposredno pred rat smrtnost je smanjena na 15,7 stanovnika.

regruta podaci su uzeti iz materijala sa popisa i premeravanja obveznika regruta rođenih 1943. i 1944. godine, na kom problemu je više godina radio i autor. Popis je izvršen 1962. godine. U četvrtom poglavlju izneta su savremena shvatanja „o demografskom problemu u svetu”, prvenstveno na osnovu podataka iznetih na konferenciji Ujedinjenih nacija o stanovništvu, održanoj u Beogradu 1965. godine, kao i drugi podaci iz literature.

I u posleratnom periodu nastavila se tendencija opadanja smrtnosti i u 1965. godini iznosila je svega 8,7 na 1.000 stanovnika. Smanjenje smrtnosti na polovinu u posleratnom periodu govori da su se desile ogromne promene koje se ne mogu pripisati samo zdravstvenoj zaštiti nego, pre svega, opštem porastu životnog standarda.

Tabela br. 2

BROJ UMRLIH NA 1000 STANOVNIKA

REPUBLIKA	P e r i o d					
	1931.	1939.	1947.	1951—55.	1956—60.	1965.
Srbija	19,5	14,0	12,3	11,9	10,0	8,8
Uže područje	18,5	12,6	11,1	10,8	9,1	8,3
Vojvodina	20,1	16,2	15,2	11,7	10,1	9,3
Kosovo i Metohija	24,6	17,6	13,0	18,2	14,9	10,6
Hrvatska	20,5	15,8	13,5	11,3	10,0	9,4
Slovenija	16,9	14,0	13,5	10,5	9,7	9,9
Bosna i Hercegovina	20,8	15,1	12,8	13,9	10,9	7,5
Makedonija	22,3	19,0	13,7	14,2	11,0	8,7
Crna Gora	14,0	13,4	6,9	9,9	8,2	6,5

Međutim, ako posmatramo kako se smanjivala smrtnost u našoj zemlji po republikama (tabela br. 2), vidimo sledeće: opšta smrtnost opada u svim republikama i pokrajinama i u 1965. godini je približno jednaka. Ipak, smrtnost je najveća na Kosmetu 10,6, pa u Sloveniji sa 9,9 umrlih godišnje na 1.000 stanovnika. Najniža smrtnost je u Crnoj Gori 6,5.

Dok smo kod nataliteta imali gotovo trostruke razlike između najviših i najnižih (najviši natalitet u najzaostalijim područjima), kod smrtnosti situacija se nekako izjednačuje. Najveći uspeh u pogledu smanjivanja stope smrtnosti postignut je na Kosovu i u Metohiji, gde je od perioda 1951/1955. do 1965. godine smanjena gotovo na polovinu. Mora se napomenuti da se u republikama i pokrajinama gde ima više starijeg stanovništva, ne može ni očekivati dalji znatniji pad smrtnosti.

c) *Smrtnost odojčadi.* Od demografskih pokazatelja vrlo je interesantna smrtnost odojčadi, jer je u direktnoj vezi sa privrednim i kulturnim razvojem, životnim standardom, zdravstvenom zaštitom itd. Jugoslavija je i pre rata bila poznata po visokoj smrtnosti odojčadi. Pre rata je u proseku umiralo 150 dece u prvoj polovini godine na 1.000 živorođenih. Posle rata naglo opada, ali na žalost, sa 71,5 umrle dece na 1.000 živorođene u 1965. godini, nalazimo se na drugom mestu u Evropi, odmah iza Albanije.

Ako posmatramo smrtnost odojčadi po republikama i pokrajinama u posleratnom periodu (tabela br. 3), vidimo da ovaj pokazatelj i sa ekonomskog stanovišta verno ilustruje naš razvitak. Imamo republika gde je smrtnost čak ispod 30 na 1.000 rođenih, što bi mogle da požele mnoge evropske zemlje, ali imamo i republika i po-

krajina gde u prvoj godini života umire 140 od 1.000 dece. Visoka smrtnost odojčadi i visok natalitet su tesno vezani sa svim oblicima zaostalosti. Napominjemo da ima privredno zaostalih krajeva gde smrtnost odojčadi čini 30 pa čak i 50% od svih umiranja, što je indikator visokog stepena zaostalosti. (45)

Tabela br. 3

BROJ UMRLE ODOJČADI NA 1000 ŽIVOROĐENE DECE

REPUBLIKA	P e r i o d					
	1931.	1934—37.	1949.	1951—55.	1956—60.	1965.
Srbija	149,7	135,8	107,1	109,6	91,8	74,4
Uže područje	121,6	110,4	91,2	93,7	74,7	55,6
Vojvodina	208,1	194,8	129,7	110,6	84,4	54,3
Kosovo i Metohija	196,5	161,7	133,0	159,2	138,1	121,6
Hrvatska	203,6	172,4	111,7	105,8	78,8	49,9
Slovenija	138,3	116,3	79,2	65,7	41,1	29,2
Bosna i Hercegovina	160,1	139,3	83,9	137,3	111,0	83,5
Makedonija	175,9	137,3	136,1	140,3	120,1	106,0
Crna Gora	118,6	122,6	41,0	85,4	74,2	51,3

Smrtnost odojčadi i u ostalom svetu bila je nekada vrlo visoka, tako da se u većini evropskih zemalja krajem prošlog veka kretala od 130 u Švedskoj do 250 na 1.000 živorođene dece u Rusiji, itd. Međutim, za poslednjih 80 godina došlo je do vrlo velikog smanjivanja smrtnosti u Švedskoj na 15,3, Holandiji 17, Mađarskoj 47,9, Grčkoj 40,4, Bugarskoj 37,3, Čehoslovačkoj 22,5, Austriji 32,8, SAD 25, SSSR-u 32, Rumuniji 60, itd (4—8, 14, 17, 28, 34, 43).

d) *Prirodni priraštaj.* Ako od broja rođenih odbijemo umrle, tu razliku nazivamo prirodnim priraštajem. U svim razvijenim zemljama on pokazuje tendencije stalnog pada, uprkos merama koje se preduzimaju, pogotovu u zemljama sa vrlo niskim prirodnim priraštajem. Ako je stopa umiranja veća od stope rađanja, govorimo o depopulaciji.

U Jugoslaviji je prirodni priraštaj u stalnom opadanju. Neposredno posle prvog svetskog rata iznosio je 15 na 1.000 stanovnika, da bi neposredno pred drugi svetski rat bio 11,8. Neposredno posle drugog svetskog rata prirodni priraštaj znatno se povećava tako da u periodu 1949—1950. godine iznosi 16,8, ali od tada stalno opada, tako da je 1962. godine iznosio 12,1. Ima izgleda da će se na toj visini stabilizovati, jer u 1965. godini iznosi 12,2. I ovde je vrlo interesantno videti kako se kreće prirodni priraštaj po republikama u posleratnom periodu. To je prikazano u tabeli br. 4.

Iz tabele se vidi da prirodni priraštaj svuda opada, izuzev Kosmeta gde raste, Bosne i Hercegovine i Makedonije gde vrlo neznatno opada. Razlog za ovako stanje je u znatno smanjenoj smrtnosti, ali i zbog toga što je u nekim krajevima ostao vrlo visok natalitet. U prirodnom priraštaju razlike su najveće između Vojvodine i Kosme-

Tabela br. 4

PRIPODNI PRIRAŠTAJ NA 1000 STANOVNIKA

REPUBLIKA	P e r i o d					
	1931.	1939.	1947.	1951—55.	1956—60.	1965.
Srbija	13,5	8,8	12,8	14,5	11,3	10,0
Uže područje	16,6	10,6	12,0	14,2	9,7	7,4
Vojvodina	6,7	3,0	9,2	10,6	7,6	5,7
Kosovo i Metohija	12,9	13,9	25,5	24,9	27,5	29,3
Hrvatska	10,9	8,3	8,9	11,4	9,6	7,4
Slovenija	10,4	7,7	8,9	11,6	9,1	9,2
Bosna i Hercegovina	19,5	20,0	22,3	24,1	23,8	20,3
Makedonija	15,3	13,8	21,3	23,4	22,1	19,7
Crna Gora	16,9	15,2	22,0	22,4	21,3	17,4

ta, gde je petostruka, dok je pre 10 godina iznosila 2,5 puta. Kako se kretao prirodni priraštaj od 1921. do 1961. godine u Vojvodini i na Kosmetu vidi se iz kartograma br. 1. (39).

e) *Prognoza porasta stanovništva.* Iz činjenica koje se dobijaju popisom stanovništva i drugim demografskim istraživanjima, stručnjaci su (dr Breznik i ostali) izračunali trend porasta stanovništva u našoj zemlji do 1981. godine. Ovakve studije su značajne ne samo za privredno planiranje, već i za Armiju.

Ako se 1961. godine uzme kao 100 onda prognoze porasta broja stanovništva po republikama i pokrajinama do 1981. godine bile bi kao u tabeli br. 5.

Tabela br. 5

PORAST STANOVNIŠTVA DO 1981. GODINE

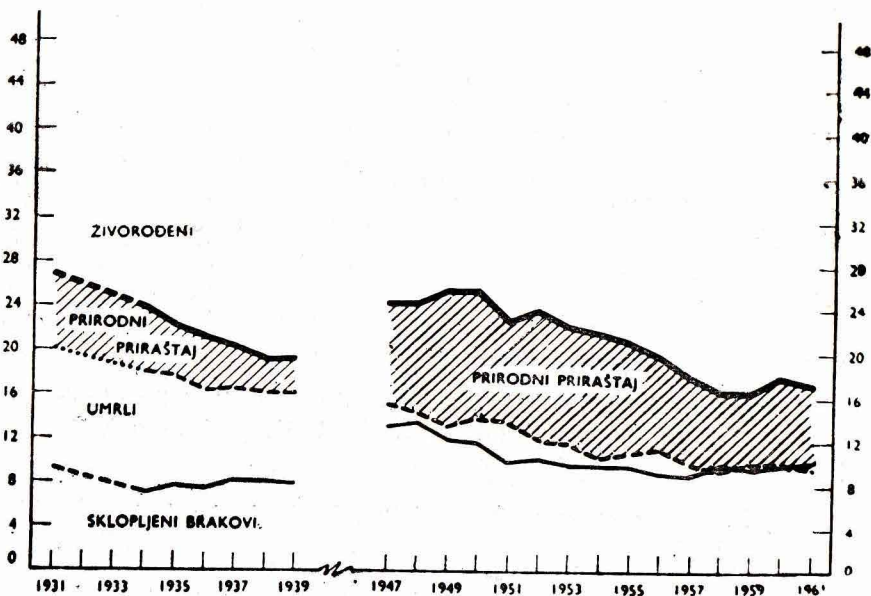
Godina	Ukupno	Indeksi porasta stanovništva (1961 = 100)								
		S r b i j a				Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora
		Svega	Uže područje	Vojvodina	Kosmet					
1961	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1966	106,2	105,1	104,1	103,4	113,3	103,6	104,1	111,1	109,8	109,1
1971	112,3	109,8	107,3	106,5	128,5	107,4	108,4	122,0	120,6	118,4
1976	117,9	114,4	110,6	109,0	143,3	110,8	112,3	131,5	130,3	126,6
1981	123,6	119,0	113,6	111,7	159,7	114,1	116,1	141,3	140,7	135,2

Iz tabele se vidi da se najmanji porast stanovništva očekuje u Vojvodini (12%), a najveći na Kosmetu (60%). Ostale republike nalaze se u ovom međuprostoru. Stanovništvo Jugoslavije povećava

PRIRODNI PRIRASTAJ STANOVNIŠTVA U VOJVODINI I NA KOSOVU I METOHIJI (39)

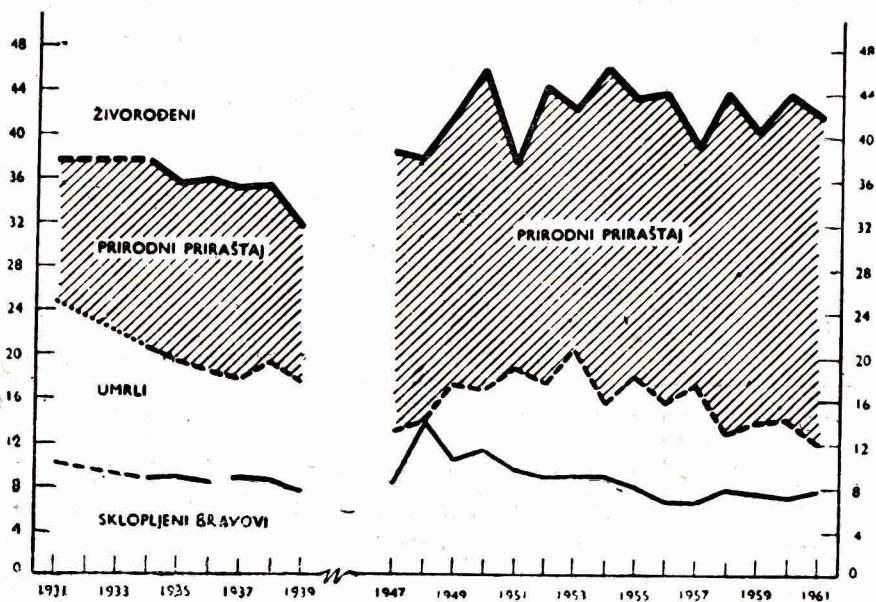
na 1000 stanovnika

VOJVODINA

na 1000 stanovnika.

KOSOVO I METOHIJA

Kartogram br. 1

lo bi se prosečno za 24⁰/₀ i 1981. godine iznosilo bi 23,000.000. Izvedeno iz ove prognoze u 1963. godini, omladinaca starih 18 godina bilo bi: 1963. godine 138.000, 1966. godine 186.000, 1971. godine 204.000, 1976. godine 191.000, a 1981. godine 193.000. Naravno da se sa različitim stopama priraštaja u pojedinim krajevima menjaju i procentualni odnosi. Tako, na primer, udeo stanovništva pojedinih republika u ukupnom broju stanovništva Jugoslavije izgledaće u narednom periodu kao u tabeli br. 6.

f) *Stanovništvo po proizvodnim dobnim skupinama.* Za potpuno sagledavanje problema našeg daljeg društveno-privrednog razvoja interesantno je izneti i neke podatke o strukturi stanovništva po tzv. proizvodnim dobnim skupinama, odnosno sagledati grupu „radnog” stanovništva (za muško stanovništvo od 15. do 64. godine, a za žensko od 15. do 59. godine).

Tabela br. 6

PROCENTUALNI UDEO REPUBLIKA I POKRAJINA U UKUPNOM BROJU STANOVNIKA SFRJ

Godina	SFRJ	S r b i j a				Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora
		Svega	Uže područje	Vojvodina	Kosmet					
1921	100%	38,4	22,7	12,2	3,5	27,3	10,2	15,1	6,5	2,5
1931	100%	39,3	24,5	11,1	3,8	26,1	9,6	16,0	6,5	2,4
1940	100%	40,3	26,0	10,2	4,1	24,0	8,9	16,8	6,6	2,5
1951	100%	41,2	26,3	10,2	4,7	23,4	9,0	16,4	7,6	2,4
1961	100%	41,22	26,00	10,00	5,22	22,39	8,55	17,70	7,59	2,55
1966	100%	40,78	25,48	9,73	5,57	21,85	8,38	18,52	7,85	2,62
1971	100%	40,28	24,84	9,47	5,97	21,42	8,25	19,22	8,15	2,68
1976	100%	39,96	24,38	9,24	6,34	21,04	8,14	19,74	8,63	2,79
1981	100%	39,66	23,89	9,03	6,74	20,67	8,03	20,22	8,63	2,79

Prognozirani procenat radnog stanovništva do 1981. godine po dr Brezniku izgleda kao u tabeli br. 7.

U 1966. godini, ukupnog „radnog” stanovništva najmanje je bilo na Kosmetu 52,5⁰/₀, a najviše u užem području Srbije 64,9⁰/₀. Do 1981. godine opravdano se očekuju neke manje izmene i, kao što se vidi iz tabele, razlike neće biti tako visoke i iznosiće nepunih 10⁰/₀.

g) *Očekivana starost.* U tabeli br. 8 govori se o srednjem trajanju života. Ona ukazuje na to da u našoj zemlji još postoje vrlo velike razlike i u ovom pogledu. (48, 40, 44).

Muško dete rođeno u periodu 1960—1961. godine može očekivati 62 godine starosti, i to u Sloveniji 66, a na Kosmetu 57 godina, što znači razlika je 9 godina. Iz iste tabele vidimo da je ta razlika bila 1952—1954. godine 14,4. Razlike se, prema tome, smanjuju, ali su još velike.

PROCENAT „RADNOG“ OD UKUPNOG STANOVNIŠTVA

Godina	RADNO STANOVNIŠTO	Jugoslavija	S r b i j a				Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora	
			Svega	Uže područje	Vojvodina	Kosmet						
1961	UKUPNO	60,6	62,1	63,6	63,1	52,4	62,8	62,5	56,3	56,4	54,4	
	muško	15—64	62,2	64,0	65,6	65,7	53,3	65,0	65,0	56,4	57,3	55,6
	žensko	15—59	59,1	60,2	61,7	60,8	51,6	60,8	56,2	56,2	55,4	53,3
1966	UKUPNO	61,4	63,1	64,9	64,4	52,5	63,5	62,9	56,9	58,1	56,1	
	muško	15—64	63,2	65,2	67,1	67,3	53,7	66,0	65,5	57,2	59,3	57,0
	žensko	15—59	59,7	61,0	62,7	61,6	51,3	61,2	60,5	56,6	56,9	55,2
1971	UKUPNO	62,4	64,2	66,4	65,5	53,3	63,5	62,9	53,7	59,5	58,5	
	muško	15—64	64,4	66,5	68,7	68,6	54,7	66,6	65,5	59,3	60,7	59,9
	žensko	15—59	60,4	62,0	64,1	62,3	51,7	60,6	60,5	58,1	58,3	57,3
1976	UKUPNO	63,0	64,2	66,1	65,4	55,4	63,3	62,8	61,3	61,0	61,2	
	muško	15—64	64,7	66,2	67,8	68,1	57,0	66,0	65,2	62,0	62,0	62,7
	žensko	15—59	61,3	62,4	64,3	62,8	54,0	60,9	60,6	60,6	60,0	60,0
1981	UKUPNO	64,0	64,7	66,5	65,7	57,1	63,6	63,6	63,7	62,3	63,8	
	muško	15—64	65,6	66,5	68,2	68,0	58,7	66,0	65,6	64,6	63,4	65,2
	žensko	15—59	62,3	63,0	64,8	63,3	55,6	61,3	61,6	62,8	61,3	62,4

U razvijenim zemljama, pa i u našoj, srednje trajanje života muškaraca je obično manje nego žena. To je donekle i razumljivo kada se uzme u obzir da su u dosadašnjim ratovima muškarci više stradali nego žene, da su muškarci češće zaposleni i obično rade teže poslove i sl. Načelno, ukoliko je zemlja razvijenija, veće je srednje trajanje života i razlike su veće između žene i muškarca u korist žena.

U tabeli br. 8 to vidimo za našu zemlju.

Tabela br. 8

SREDNJE TRAJANJE ŽIVOTA JUGOSLOVENA

GODINA	SFRJ	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	S r b i j a				
							Svega	Uže područje	APV	APKMO	
1952—54	m	56,92	52,58	58,35	59,05	54,95	63,00	57,06	59,06	58,29	48,64
	ž	59,33	54,77	59,86	63,20	55,06	68,10	58,77	61,12	62,12	45,29
1958—59	m	61,61	58,40	63,42	62,91	59,73	65,56	60,11	64,71	62,86	57,53
	ž	64,64	61,08	66,85	67,88	60,62	70,68	64,07	66,63	66,67	54,80
1960—61	m	62,18	58,62	63,90	63,88	59,89	66,11	62,41	64,31	63,59	57,00
	ž	65,27	61,46	67,85	68,77	62,14	71,96	64,74	66,73	68,46	55,84

PROSEČNA STAROST JUGOSLOVENA

1953	m	27,7	23,4	26,1	29,3	26,2	29,8	28,6	28,5	30,3	24,2
	ž	29,5	25,0	28,7	31,9	26,7	32,2	30,0	29,9	32,3	25,7
1961	m	28,6	24,0	26,3	30,8	26,4	30,6	29,6	30,4	30,9	23,8
	ž	30,7	26,8	28,6	33,5	26,9	33,1	31,5	32,0	33,1	25,2

Najveće razlike u očekivanim dužinama života između muškaraca i žena su u Sloveniji i Hrvatskoj — preko pet godina. Znatno manje su u Bosni i Hercegovini i Makedoniji 2 do 3 godine, dok se očekuje da prosečni vek žene na Kosmetu bude kraći od muškarca za godinu i dva meseca.

h) *Prosečna starost.* Ove tendencije će biti još jasnije kad se analizira prosečna starost. U 1961. godini izgledala je ovako: Jugoslavija 29,7, Bosna i Hercegovina 24,9, Hrvatska 32,2, Vojvodina 32,0, Kosovo i Metohija 24,5, Slovenija 31,9 godina. Interesantno je napomenuti da se prosečna starost gotovo u svim republikama i pokrajinama povećava od 1948. godine, sem Kosova i Metohije gde opada (visok priraštaj mladog stanovništva). (4)

i) *Stanje nepismenosti.* Na osnovu popisa stanovništva u 1961. godini imali smo u zemlji gotovo 20% nepismenih stanovnika. U isto vreme u Sloveniji je bilo 1,8% nepismenih, na Kosmetu 41,1, a u Bosni i Hercegovini 32,5 (tabela br. 9 i kartogram br. 2). (45).

Tabela br. 9

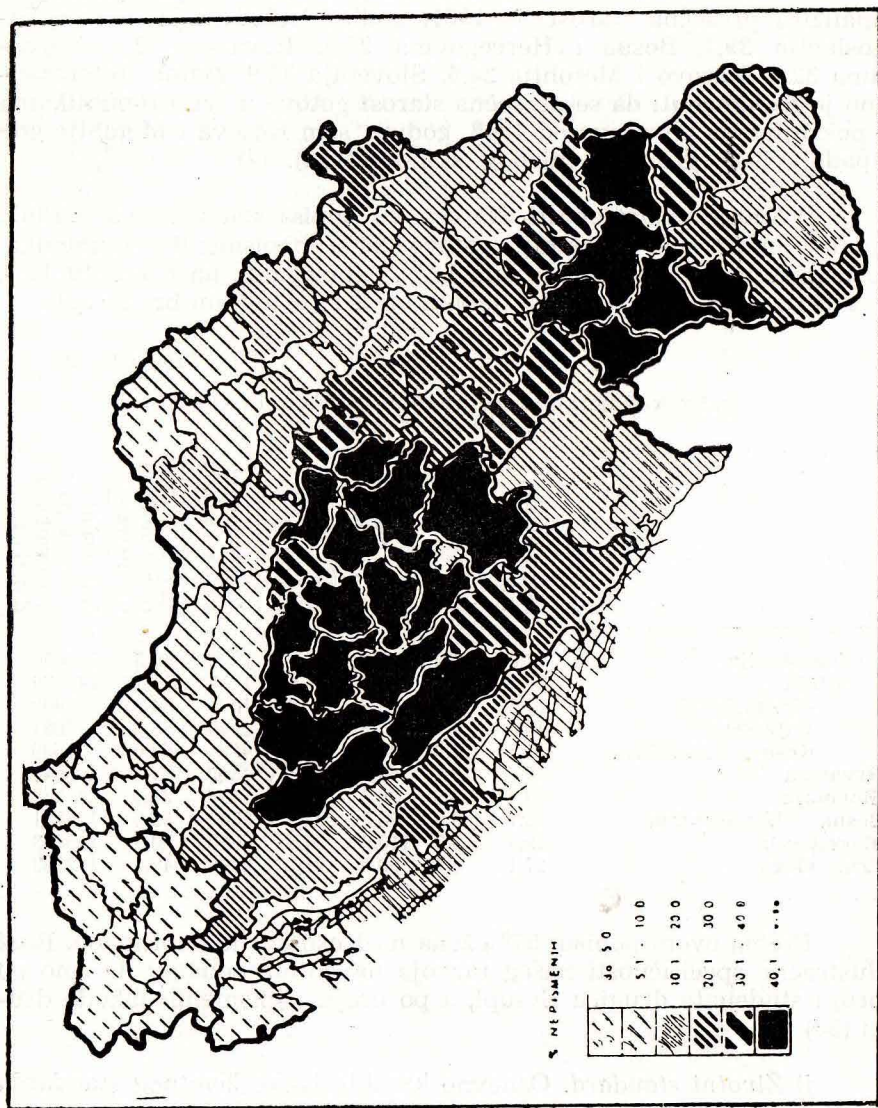
NEKE KARAKTERISTIKE STANOVNIŠTVA JUGOSLAVIJE
STANJE 1961. GODINE

	Stopa nataliteta	Stopa mortaliteta	Stopa smrtnosti odojčadi	% nepismenih	Broj stanovnika na 1 lekara	% poljoprivrednog stanovništva	Nacionalni dohodak po 1 stanovniku u dinarima
Jugoslavija	22,6	9,0	82,2	19,7	1526	50,5	164650
Srbija	20,2	9,1	83,6	21,9	1515	55,7	144576
Uže područje	17,3	8,4	68,8	23,0	1329	54,8	149809
Vojvodina	16,8	9,2	67,3	10,6	1549	53,6	175681
Kosovo i Metohija	41,5	11,9	127,2	41,1	4394	64,0	58539
Hrvatska	17,8	9,1	63,7	12,1	1185	47,2	205044
Slovenija	18,4	8,9	29,4	1,8	1116	31,6	323808
Bosna i Hercegovina	32,7	8,9	98,5	32,5	2583	52,0	115851
Makedonija	29,9	9,3	110,9	24,5	2069	50,9	105303
Crna Gora	27,1	6,7	60,5	21,7	2008	48,1	112733

Prema ovom popisu, 57% žena na Kosmetu je nepismeno. Radi ilustracije specifičnosti našeg razvoja navodimo podatak da smo po broju studenata drugi u Evropi, a po broju nepismenih takođe drugi (38)

j) *Životni standard.* Osnovne karakteristike životnog standarda izneli smo kroz kretanje nacionalnog dohotka (tabela br. 9). Iz pregleda u tabeli se vidi da su razlike u nacionalnom dohotku velike. Te razlike nisu se bitno promenile ni do 1966. godine.

Sa stanovišta zdravstvene politike interesantno je videti koliko stanovnika dolazi na jednog lekara. Unapred da kažemo da je

ovo gruba orijentacija, jer se u tabeli br. 9 ne vide razlike između velikih gradova i republičkih centara i ostalih naselja u našoj zemlji. Međutim, vidi se da i u ovom slučaju imamo velike razlike.

Od 1966. godine broj lekara je znatno porastao, tako da ih sada imamo oko 17.000, što bi iznosilo oko 1.100 stanovnika na jednog lekara. Međutim, proporcije se nisu izmenile. Naprotiv, razlike su se još produbile, jer još imamo krajeva gde je desetina hiljada stanovnika orijentisana na jednog lekara, a potrebe za lekarskom pomoći su iznad proseka.

U tabeli br. 10 prikazane su gustina stanovništva i domaćinstava na 1 km² i prosečna veličina domaćinstava. Ona pokazuje da gustina stanovništva najbrže raste tamo gde je prirodni priraštaj najveći, tj. u pasivnim krajevima. Delimično suprotno od gustine stanovništva ponaša se gustina domaćinstava na 1 km². Na primer, u 1961. godini Kosmet ima 10 stanovnika više na 1 km² od Slovenije, a u isto vreme gotovo za polovinu manje porodica na 1 km² (22,6:14,0 porodica). Ovo je zbog toga što su u privredno zaostalim krajevima porodice sa mnogo više članova.

Tabela br. 10

STANOVNIŠTVO I DOMAĆINSTVA 1948, 1953. I 1961. GODINE

	Jugoslavija	Slovenija	Uža Srbija	Vojvodina	Kosovo i Metohija
1948					
Gustina stanovništva na 1 km ²	61,9	71,4	74,3	74,1	66,9
Gustina domaćinstava na 1 km ²	14,2	18,8	16,4	21,1	10,5
Pros. vel. domaćinstva	4,36	3,78	4,53	3,61	6,35
1953					
Gustina stanovništva na 1 km ²	66,4	74,2	79,8	79,0	74,9
Gustina domaćinstava na 1 km ²	15,5	20,3	17,9	22,5	11,7
Pros. vel. dom.	4,29	3,66	4,44	3,50	6,42
1961					
Gustina stanovništva na 1 km ²	72,4	78,2	86,0	86,1	88,5
Gustina domaćinstava na 1 km ²	18,2	22,6	21,7	26,1	14,0
Pros. vel. dom.	3,99	3,47	3,97	3,31	6,32

II. PROBLEMI RASTA, RAZVIJENOSTI I SPOSOBNOSTI MUŠKE OMLADINE

Poznato je da se narodi razlikuju po antropološkim karakteristikama. Ove razlike nastale su kao posledica hiljadugodišnjeg uticaja različitih faktora pod kojima su se pojedini narodi razvijali, uključujući tu socijalno-ekonomske i klimatske uslove, pripadnost pojedinim rasama, etničkim i drugim grupama. Ako jedan faktor duže traje (na primer, siromaštvo i loša ishrana) ostavlja posledice koje se kasnije odraze i na konstitucionalne karakteristike populacije određenog kraja. Jednom stečene konstitucionalne osobine čoveka ne

mogu se preko noći promeniti, premda se izmene uticajni faktori. Ovo navodimo u samom početku zbog toga da bi se pravilnije shvatile i ocenile razlike u pogledu rasta i razvijenosti u našoj zemlji, i da bi se mogle izdvojiti posledice dalekog istorijskog razvoja od faktora koji i danas deluju.

Podaci koji će biti izneti u ovom delu dobijeni su 1962. godine prilikom pregleda i premeravanja obveznika regruta rođenih 1943. i 1944. godine, a podudaraju se i sa drugim rezultatima prilikom slikih istraživanja.

a) *Visina omladinaca od 18 godina.* Na kartogramu br. 3 i tabeli br. 11 prikazana je visina tela omladinaca od 18 godina. Prosečan jugoslovenski omladinac ovog uzrasta visok je 170,01 cm, ali posmatrano po pojedinim republikama, vide se znatne razlike. Od 18-togodišnjih omladinaca najviši su oni iz Crne Gore (172,23 cm), a najniži iz Makedonije (166,60 cm). Razlika je 5,63 cm. Ukoliko bismo te razlike posmatrali po srezovima, uočili bismo da su mnogo veće i da iznose 10,34 cm.

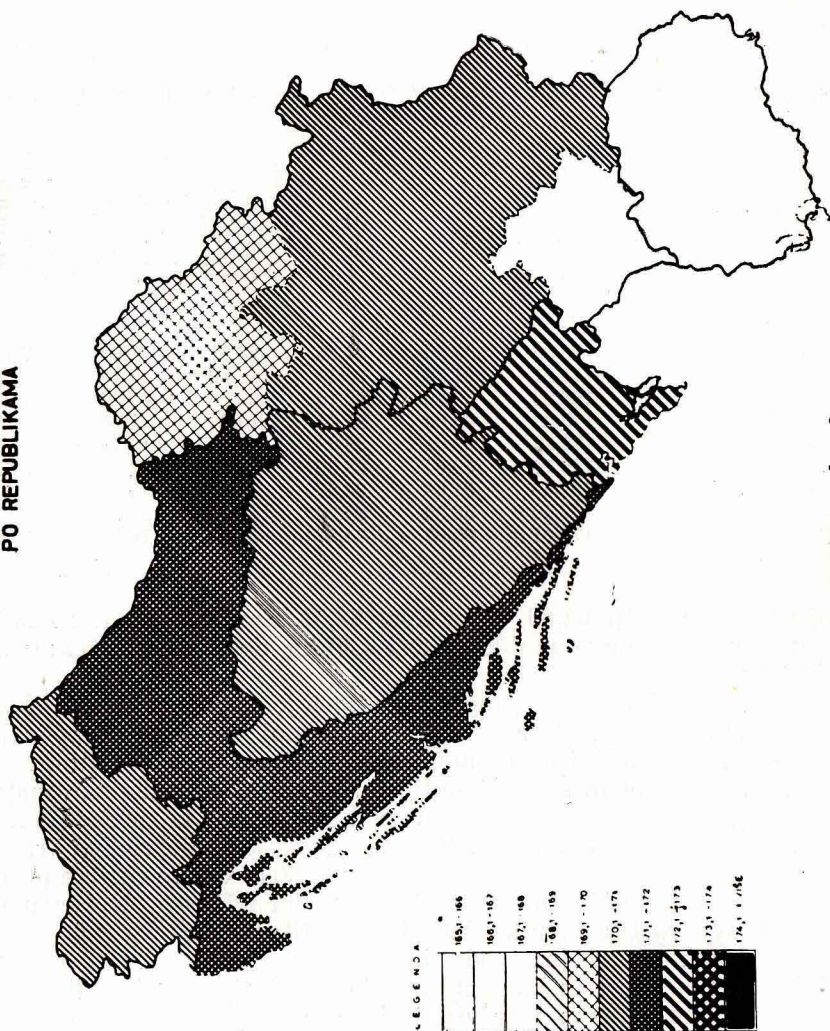
Ako analiziramo situaciju u republikama i pokrajinama vidimo dve krajnosti. Postoje tzv. homogene teritorije gde su razlike minimalne, npr.: Vojvodina 1,68 cm (između bivših srezova Sombor i Pančevo), Slovenija 2,89 cm (između Gorice i Murske Sobote). Njima se približava i Makedonija sa 3,26 cm. Međutim, u Hrvatskoj i Crnoj Gori, na primer, razlike prelaze 7 cm (Kotor i Ulcinj ili u srezovima Split i Krapina u Hrvatskoj).

Ova i druga istraživanja su pokazala da je stanovništvo Vojvodine „ujednačeno” po visini, premda se i tu mogu naći krajevi koji se razlikuju. Ali to su rejoni imigracije koji se u opštim prosecima izgube. Istraživanja Gavrilovića i njegovih saradnika pokazuju da doseljenici u Vojvodini vremenom i ukrštanjem sa starosedecima i drugim doseljenicima, poprimaju postepeno osobine starosedelaca.

To što unutar pojedinih republika postoje velike razlike među omladincima govori da administrativne granice i podela nisu istovremeno i granice etničkih grupa, jer u jednoj administrativnoj celini može da bude više etničkih — koje su imale različit istorijski i drugi razvitak. Na primer, Dalmacija u odnosu na ostale krajeve u Hrvatskoj, okolina Bara i Ulcinja prema ostaloj Crnoj Gori itd.

Uočene razlike u antropološkim karakteristikama u ovom opisu slične su onima koje su zapazili i drugi stručnjaci u ranijim istraživanjima. Međutim, u poslednjim decenijama primećena je pojava tzv. akceleracije rasta, što znači da su u određeno doba deca i omladinci viši rastom nego njihovi vršnjaci pre rata ili čak i pre deset godina. Akceleracija rasta nije zapažena svuda u podjednakoj meri — najviša je tamo gde je životni standard najviši i ishrana dece i omladine najbolja i najpravilnija. To znači da razlike u visini dece određenog uzrasta na pojedinim teritorijama koje su postojale pre trideset i više godina sada nisu iste. Izmenjene su na račun nerazvijenih područja. Akceleracija rasta ne znači da će se i konačno stanje rasta bitno promeniti, premda su ispitivanja ukazala da

VISINA 16-TO GODIŠNJIH OMLADINACA
PO REPUBLIKAMA

LEGENDA

[Horizontal lines]	1967-1966
[Vertical lines]	1967-1967
[Diagonal lines /]	1967-1968
[Diagonal lines \]	1967-1969
[Cross-hatch]	1967-1970
[Stippled]	1967-1974
[Diagonal lines /]	1967-1972
[Diagonal lines \]	1967-1973
[Diagonal lines /]	1967-1974
[Solid black]	1967-1966

Kartogram br. 3

sadašnja omladina ne samo što brže raste nego je viša od svojih roditelja.

b) *Telesna težina 18-togodišnjih omladinaca.* Na kartogramu br. 4 i tabeli br. 11 prikazana je telesna težina omladinaca u 18. godini. U proseku za celu zemlju ovi omladinci su teški 60,03 kg. Najlakši su omladinici sa Kosmeta 56,30 kg i iz Makedonije 56,36 kg, dok su

Tabela br. 11

OSNOVNE ANTROPOLOŠKE KARAKTERISTIKE 18-TOGODISNJIH OMLADINACA PO REPUBLIKAMA

REPUBLIKE	Prosečna vrednost			Na regruto- vanju tre- balo da bu- de odbije- no u %	Na regruto- vanju odbi- jeno u %	Priljeno nedovoljno razvijenih u %
	Visina	Težina	Obim grudi			
Bosna i Hercegovina	170,36	59,55	84,26	28,21	21,09	7,12
Hrvatska	171,21	61,78	85,30	18,80	9,89	8,91
Makedonija	166,60	56,36	82,79	33,36	16,29	17,07
Slovenija	170,83	62,60	87,04	13,62	8,54	5,08
Crna Gora	172,23	62,01	86,92	21,70	13,49	8,21
Uža Srbija	170,14	59,64	83,06	28,04	22,06	5,98
Vojvodina	169,69	61,03	84,57	17,72	13,08	4,64
Kosmet	167,50	56,30	82,29	39,56	27,04	12,52
SFRJ	170,01	60,03	84,27	25,07	16,91	8,16

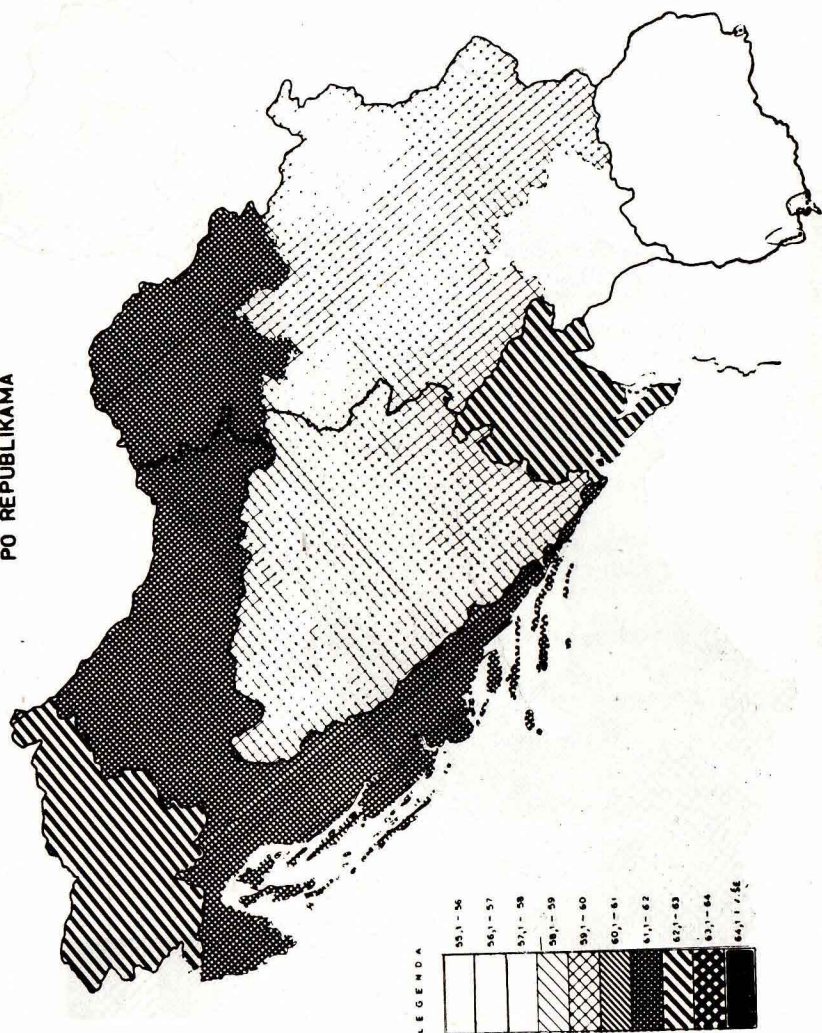
najteži iz Slovenije 62,60, Crne Gore 62,01. Razlika između najlakših i najtežih na nivou republika iznosi 6,30 kg, dok je na nivou srezova i do 10 kg.

Kao i kod telesne visine i ovde postoje znatne razlike i između pojedinih regiona (bivših srezova) u jednoj republici i pokrajini. Prema telesnoj težini najhomogenija je republika Makedonija. Ovde je razlika između sreza Skoplje (57,27 kg) gde omladinci imaju u proseku najveću težinu i sreza Ohrid (55,03 kg) sa najmanjom težinom, svega 2,24 kg. Isto tako homogena je i Vojvodina (razlika sreza Sombor i Pančevo je svega 2,35 kg). Vrlo velike razlike postoje u Crnoj Gori (9,87) između opština Budva i Ulcinj. U Hrvatskoj, između srezova Dubrovnik i Krapina, razlika je 4,61 kg itd.

Telesna težina je u određenoj korelativnoj vezi sa visinom, ali, kao što se iz naših kartograma vidi, najteži omladinci (iz Slovenije) nisu istovremeno i najviši i obratno.

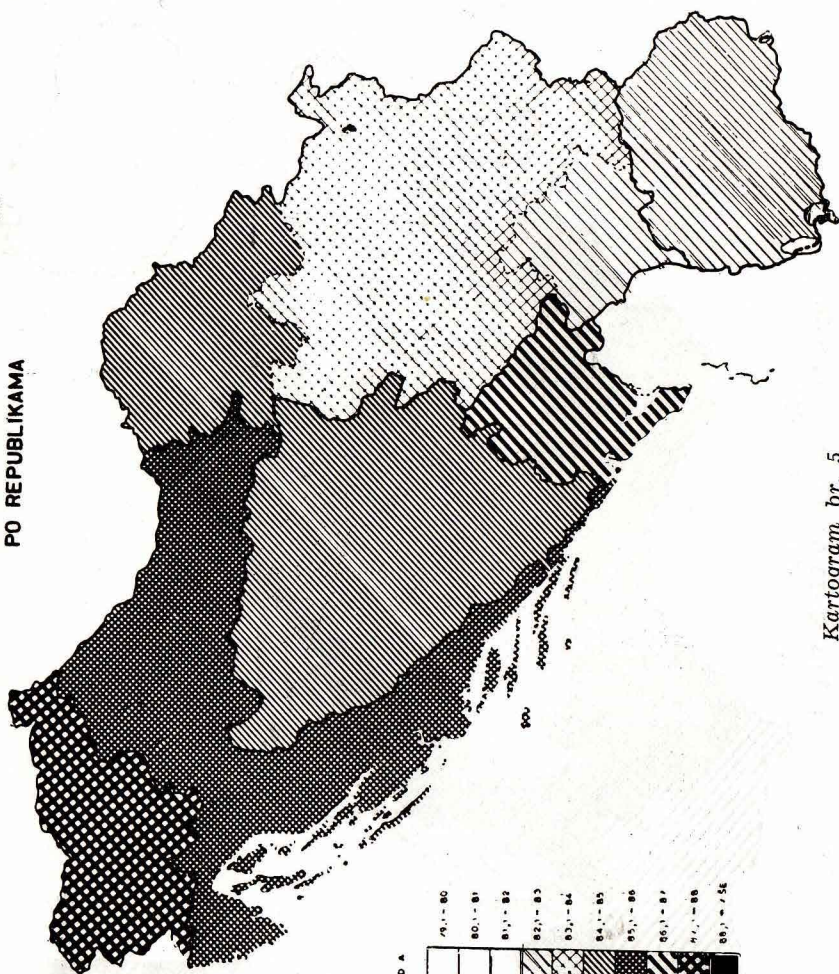
c) *Obim grudnog koša 18-togodišnjih omladinaca.* Stanje u zemlji po republikama prikazano je na kartogramu br. 5 i tabeli br. 11. U proseku 18-togodišnji omladinac ima obim grudnog koša 84,27 cm. Najmanji obim grudnog koša imaju omladinci sa Kosmeta 82,29, zatim iz Makedonije 82,79, a najveći omladinci iz Slovenije 87,03, pa omladinci iz Crne Gore 86,92 cm. Najmanje razlike između

TEŽINA 18-TO GODIŠNJIH OMLADINACA
PO REPUBLIKAMA

Kartogram br. 4

OBIM GRUDI 18-TO GODIŠNJIH OMLADINACA
PO REPUBLIKAMA

Kartogram br. 5

srezova nađene su u Vojvodini 2,21, a najveća na teritoriji Hrvatske 6,75.

d) *Stanje uhranjenosti i razvijenosti.* Napomenuli smo da se pretpostavlja da na osnovne antropološke mere, a, pre svega, na telesnu visinu, utiču i određeni konstitucionalni faktori, vezani za određenu etničku grupaciju. Smatramo da je to tačno, ali ne u takvoj meri kako se to ponekad želi prikazati. Ako bi se pošlo od toga da telesnu visinu i težinu određuju prvenstveno konstitucionalni faktori, s pravom bi se moglo očekivati da će kod omladinaca niskih rastom i težina biti proporcionalno smanjena. U tom slučaju bi omladinci niski rastom bili jednako uhranjeni kao i visoki, ili još i uhranjeniji jer su niži rastom, pa im je potrebna relativno manja težina.

Međutim, kartogram br. 6 pokazuje da to nije tako, već da tamo gde su omladinci najniži rastom, njihova težina je još manja nego što bi im to prema visini sledovalo, a to znači da su mnogo mršaviji od ostalih. Naravno da to nije svuda slučaj, već samo u privredno nerazvijenim područjima. Na našem kartogramu prikazan je indeks uhranjenosti (Index Devenport-Kaup) izračunat po formuli $\frac{\text{težina u gr}}{\text{visina u cm}^2}$. Smatra se po jednoj skali da je za odraslog muškarca normalna vrednost 2,20—2,40. Od 2,20 do 2,00 su slabije uhranjeni a ispod 2,00 mršavi, dok su preko 2,40 gojazni.

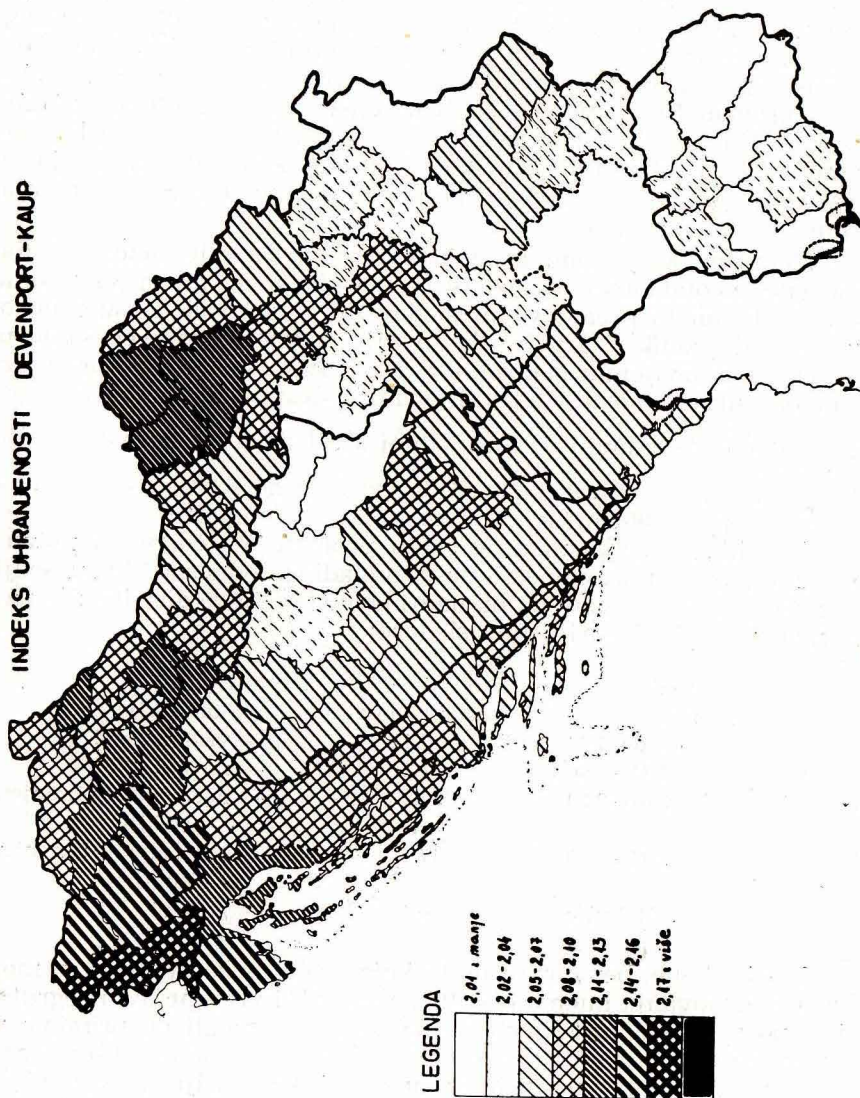
Ova klasifikacija, mađa u svetu priznata, ne odgovara potpuno oceni stanja uhranjenosti naše omladine, odnosno konstituciji našeg čoveka. Smatramo da bi, na osnovu statističke distribucije našeg materijala, kategorije bile sledeće:

	vrednost indeks	^{o/0} zastupljenost	kategorija
I	— do 1,80	7,4	— vrlo mršavi
II	1,81—2,00	31,2	— mršavi
III	2,01—2,20	39,8	— normalno uhranjeni — slabiji
IV	2,21—2,40	17,4	— normalno uhranjen — puniji
V	2,41 i više	4,3	— gojazni

Prema tome, bez obzira na to koja skala da se upotrebi, u momentu regrutovanja imamo oko 40^{0/0} mršavih i vrlo mršavih regruta, koje i po vrlo blagim kriterijumima ne bismo mogli da primimo u Armiju. Ako ovu klasifikaciju primenimo na pojedine republike i područja, na Kosmetu, na primer, u prvoj kategoriji imamo 15^{0/0}, a u drugoj 40^{0/0}, što znači da mršavih i vrlo mršavih ima 55^{0/0}. U Makedoniji, u prvoj kategoriji ima 10^{0/0}, a u drugoj 38^{0/0}, tj. 48^{0/0} mršavih i vrlo mršavih, dok u Sloveniji ovakvih omladinaca ima 24^{0/0}, u Vojvodini 29^{0/0} itd.

Kod ocene razvijenosti korišten je indeks (Pignet) koji se izračunava po sledećoj formuli $I = \text{visina minus } (-) \text{ obim grudi u cm}$

INDEKS UHRANJENOSTI DEVENPORT-KAUJ

Kartogram br. 6

plus (+) težina u kg. Prema tome, ovaj indeks se izračunava na taj način što se od visine oduzima zbir obima grudi i težine, pa ukoliko je njegova vrednost manja utoliko je razvijenost ispitanika bolja. Negativne vrednosti (ako je zbir obima grudi i težine veći od visine) i pozitivne do 10 smatraju se kao odlična razvijenost. Dobro razvijeni su od 11 do 20, srednje razvijeni od 21 do 30, slabo razvijeni od 31 do 35 i vrlo slabo razvijeni preko 36 vrednosti ovog indeksa.

Osamnaestogodišnji omladinci u Jugoslaviji, u proseku su, srednje razvijeni (indeks 25,73). Međutim, iz kartograma br. 7, gde je prikazana razvijenost po srezovima, vidi se da se ona kreće u dijapazonu od dobro do slabo razvijениh. Ako posmatramo po republikama kategoriju indeksa od 31 i više, tj. slabo i vrlo slabo razvijeni — vidimo da se u toj kategoriji nalazi sledeći procenat regruta: u Bosni i Hercegovini 32,3%, Crnoj Gori 23%, Hrvatskoj 24,4%, Makedoniji 35%, Sloveniji 13,8, Srbiji — uže područje 36,0%, Vojvodini 23,6% i na Kosmetu 44,5%.

Kao što se vidi iz prethodnih pokazatelja, razlike su velike tako da, na primer, na Kosmetu imamo četiri puta, a u Makedoniji tri puta više nerazvijениh omladinaca nego u Sloveniji.

III. UTICAJ DEMOGRAFSKIH KARAKTERISTIKA NA ARMIJU

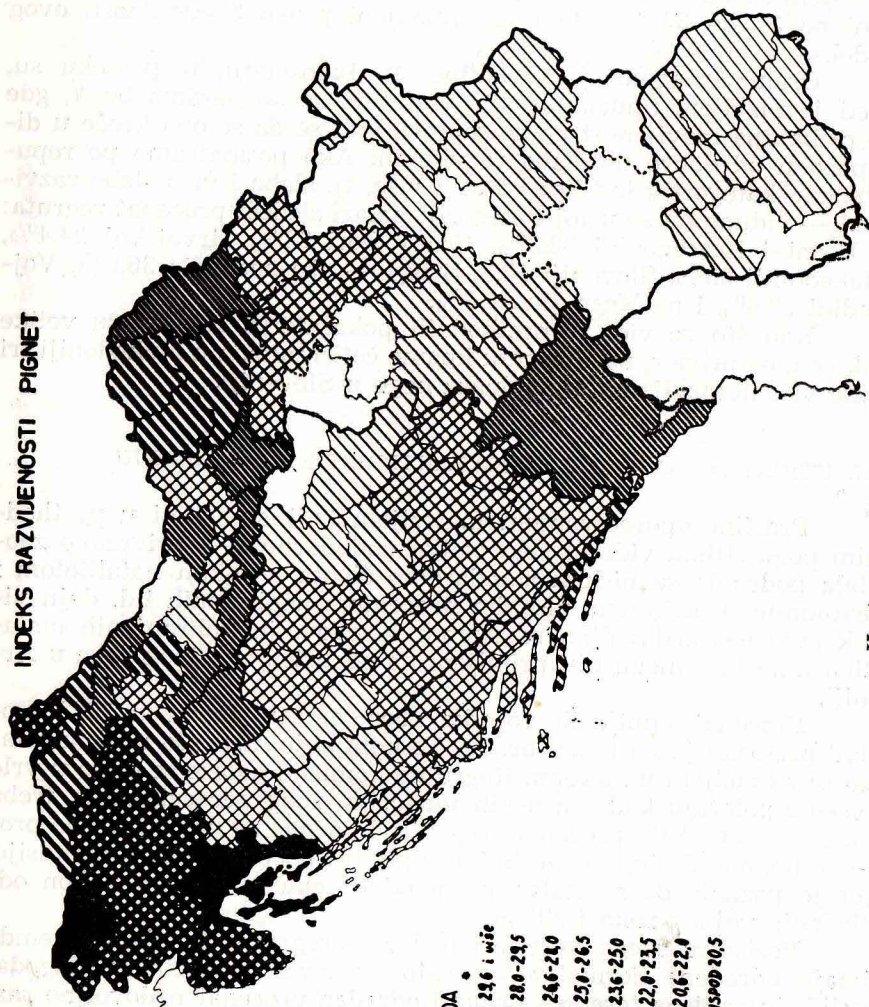
Prostim upoređivanjem materijala koji su izneti u prethodnim poglavljima vidi se vrlo velika podudarnost — privredno zaostala područja sa niskim standardom života, visokim natalitetom i prirodnim priraštajem, visokim procentom nepismenih itd. daju visok procenat nedovoljno razvijениh i nedovoljno uhranjenih omladinaca koji ne mogu biti primljeni na odsluženje vojnog roka u Armiji.

Procenat odbijenih vojnika zbog nerazvijенosti u 1962. godini prikazan je na tabeli br. 11. To odbijanje nije bilo uvek u skladu sa situacijom na terenu. Regrutne komisije nalaze se često u vrlo teškom položaju kada sa nekih teritorija, zbog nerazvijенosti, treba da odbiju 50 i više procenata regruta. Iz ovoga se ne rađa samo problem popune Armije, nego to ima i političke i privredne reperkusije, jer je poznato da se stalan radni odnos obično zasniva nakon odsluženja vojnog roka i slično.

Posledica svega toga je i to što se regrutne komisije, premda imaju određene normative, moraju na izvestan način „prilagodavati” situaciji na terenu i primati određen procenat nedovoljno razvijениh omladinaca. Na tabeli se takođe vidi koliko bi omladinaca trebalo da bude odbijeno 1962. godine, ukoliko bi se udovoljilo određenim normativima. Pošto to nije moglo da se uradi to je sa teritorije Makedonije primljeno 17% nedovoljno razvijениh, sa Kosmeta 12,5%, a najmanje iz Slovenije i Vojvodine, oko 5%.

Kakva je sudbina ovih regruta dobro je poznato. Dobar deo se vraća iz jedinica neposredno po dolasku u Armiju. I u 1966. godini bilo je jedinica koje su vraćale i po 10% novoprimitljenih regruta, od toga najveći broj zbog nerazvijенosti. Međutim, najve-

INDEKS RAZVJENOSTI PIGNET

LEGENDA

Kartogram br. 7

ći broj nedovoljno razvijenih omladinaca koji su primljeni na regrutaciju ipak ostaje u Armiji i završava svoj kadrovski rok.

Sve više se uočava i ističe da je ovo veliki problem za našu armiju. Nedovoljno razvijeni, fizički nedovoljno sposobni, nepismeni ili nedovoljno pismeni (što je vrlo čest slučaj kod fizički nedovoljno razvijenih) predstavljaju najveću kočnicu uspešnom savlađivanju obuke, te na taj način utiču na borbenu gotovost Armije. Ove probleme najviše osećaju neposredne trupne starešine koje izvode obuku sa vojnicima.

Naš sistem regrutovanja i raspored ljudstva po jedinicama ne daju mogućnost da se regruti razvrstavaju prema fizičkoj razvijenosti. Zbog toga i imamo situaciju da nam izvestan broj dobro razvijenih i sposobnih omladinaca gubi u toku obuke od fizičke kondicije, jer je obuka u Armiji ispod njihovih fizičkih mogućnosti, pošto se „kolona ravna prema začelju”.

Armija bi verovatno mogla naći odgovarajuća rešenja — na primer, da se takvi fizički slabi omladinci uopšte ne primaju u Armiju, ili ako se primaju, da se za njih formiraju posebne jedinice. Međutim, to nije u skladu sa našim društveno-političkim sistemom i pozitivnim zakonodavstvom.

Šire posmatrano, to nisu problemi samo Armije već čitave zajednice. Ovi omladinci koji su nedovoljno razvijeni i nisu sposobni za Armiju, u 90% slučajeva su zemljoradnici. Oni su ograničeno sposobni ili nesposobni za sva ostala zanimanja gde se zahteva teži fizički rad. Uzimajući u obzir da u 90% slučajeva imaju nepotpunu osnovnu školu — oni se ne mogu ni zaposliti nigde van poljoprivrede ili drugih nekvalifikovanih fizičkih radova. Mali radni učinak im ne pruža mogućnost veće zarade, pa im je zbog toga i životni standard nizak i sporo se poboljšava.

Ovde smo se ograničili na to da ukažemo na problem fizičke nerazvijenosti i nesposobnosti omladine iz privredno nerazvijenih područja. Međutim, ovim se ne iscrpljuje lista problema, naročito zdravstvenih. U nerazvijenim područjima još imamo dosta tuberkuloze, posledica rahitisa, anemije, reumatičnih oboljenja, hroničnih upala uha i slično. No, ta problematika prelazi okvire ovog članka.

*

O demografskom razvitku stanovništva u svetu postoje dva suprotna mišljenja sa čitavim nizom umerenijih stavova.

Na jednoj strani je u zapadnim zemljama Evrope i Amerike veliki broj demografa, sociologa, ekonomista i drugih naučnika koji u visokom natalitetu i neregulisanom priraštaju stanovništva vide opasnost za svet. Oni smatraju da će se čovečanstvo jednoga dana toliko namnožiti da neće biti dovoljno hrane i drugih neophodnih dobara za sve, pa će rat biti neminovan (21, 30). Ukoliko bi se hrana i mogla proizvesti, stanovništvo iz rejona gde postoji glad je siromašno pa neće moći da je kupuje, te i zbog toga mora doći do sukoba između onih koji imaju i onih koji nemaju.

Prvi uslov za izvlačenje iz zaostalosti, po njihovom mišljenju, je smanjivanje nataliteta i prirodnog priraštaja i dovođenje stanovništva na onaj nivo gde investicije, namenjene za izvlačenje iz zao-

stalosti, neće biti utrošene samo za pokrivanje razlika koje nastaju zbog povećanog priraštaja stanovništva. Oni idu dalje i kažu da se u postojećoj situaciji u neka nerazvijena područja ne isplati ulagati kapital za njihov razvoj, jer to dovodi do smanjivanja smrtnosti, a natalitet ostaje isti, što neminovno vodi još većem priraštaju stanovništva, te se javlja još veći zahtev za tzv. demografskim investicijama (15, 16, 20). Oni smatraju da demografska revolucija, tj. shvatanje značaja i svesno planiranje porodice, (3, 18, 21) treba da prethodi ekonomskoj revoluciji, izvlačenju iz zaostalosti.

Demografski problem nerazvijenih područja često se naziva „demografskom bombom” (13, 26) i navodi da je ona jednaka atomskoj i po opasnosti (katastrofe i ratovi) i nastanku (razvoj nauke na jednoj i beda i siromaštvo na drugoj strani). (23, 24, 32, 33, 37, 46, 47, 48).

Na drugoj strani sovjetski i neki drugi naučnici stoje na stanovništvu da demografski problem nije nikakav začarani krug razvoja stanovništva u nerazvijenim područjima (1, 2) i ne priznaju postojanje „demografske bombe” i slično. Ukoliko takva situacija postoji negde u svetu, to je plod kapitalizma i sve većih zaošttravanja razlika između razvijenih i nerazvijenih zemalja u svetu, razvijenih i nerazvijenih područja u okviru jedne zemlje. Oni smatraju da su izmena socijalno-ekonomske strukture stanovništva, opismenjavanje, zapošljavanje u industriji što većeg broja stanovnika, naročito žena, dovoljni da reše ovaj problem u dogledno vreme. „Demografski put”, gde treba zakonskim i prosvetnim merama regulisati priraštaj stanovništva, u suštini je samo simptomatska terapija, u kojoj se ne otklanjaju uzroci takvog stanja.

Ovi naučnici idu i dalje i u visokom priraštaju vide izvore nove radne snage koja može da doprinese jačanju zemlje i bržem porastu životnog standarda. Predlažu ubrzan tempo ekonomskih i socijalnih promena i razvoja uopšte. Posebno ističu da u zaostalim područjima treba naročitu pažnju posvetiti ženi, njenom školovanju (29), zapošljavanju i društvenom položaju, što neminovno mora da dovede do kasnijeg stupanja u brak i smanjivanja plodnosti, što će uticati na opadanje priraštaja.

Za potvrdu ovih teza navodi se primer Sovjetskog Saveza i nekih njegovih republika gde je došlo do znatnog smanjivanja nataliteta i prirodnog priraštaja. Planiranje porodice je, po njima, viši stepen nadgradnje, što je praktično neizvodljivo u primitivnoj sredini, tamo gde vladaju samo najosnovniji zakoni biološke reprodukcije.

Ove razlike u stavovima ispoljavaju se na svim međunarodnim demografskim skupovima, (12) a bili su mnogo puta isticani i na drugoj konferenciji o stanovništvu održanoj u Beogradu 1965. godine. Neosporna je činjenica da razlike u gledanju na ovaj problem postoje, ali, po našem mišljenju, moraju da postoje jer su odraz dva različita društveno-ekonomska sistema i posledica različitog prilaženja ovim problemima.

Za kapitalističke zemlje, vrlo veliki priraštaj stanovništva u pojedinim krajevima i zemljama predstavlja pretnju za njihov dalji razvitak. (23, 25). Po osnovnim koncepcijama kapitalizma i br-

zog razvoja privrede uopšte — kapital treba ulagati tamo gde će najpre da se oplodi i vrati u obliku ekstra-profita. To može da bude samo u savremenoj proizvodnji, sa savremenim tehnološkim procesom, što većom upotrebom automatizacije i manjim udelom čovečjeg rada. Može se otvoriti novo radno mesto i primiti novi čovek — prvenstveno stručnjak — kada će njegov učinak garantovati rentabilnu proizvodnju. Da bi se razvila ovakva proizvodnja potrebna, je, pored kapitala, i već stvorena osnova. Ovaj proces brzo povećava jaz između razvijenih i nerazvijenih i stvara uslove za nove krize i sukobe.

S druge strane, u Sovjetskom Savezu i socijalističkim zemljama ceo razvoj se planira prema potrebama čoveka i zajednice. Polazi se od osnovnog postulata da je svakom zagarantovan rad. Na ovaj način ubrzana je i usmerena demografska revolucija i demografski problemi se rešavaju u procesu ekonomskog i društveno-političkog razvoja zemlje i pojedinih regiona.

Demografska revolucija zahvata deo po deo naše zemlje, selo po selo se otima iz okrilja zaostalosti, ali još ima teritorija i dosta stanovništva koje se vrti u začaranom krugu zaostalosti. Svakako da se stanje i na ovim terenima poboljšava — vašljivost je svedena na minimum, zarazne bolesti su smanjene, a neke su istrebljene, itd. Međutim, demografski pokazatelji zaostalosti — veliki priraštaj stanovništva, nepismenost, smrtnost dece, kratak vek života — nizak standard itd. — prisutni su unatoč svih mera koje preuzima naša zajednica.

Privredna i društvena reforma dala je snažan podsticaj za brži razvitak naše ekonomike, što će se odraziti i na demografske probleme, naročito u ekonomski zaostalim područjima. Bez bržeg i skladnijeg razvitka i pomoći nerazvijenim regionima nema opšteg napretka zemlje, jer nerazvijeni postaju sve veća kočnica razvijanima.

Armija više ne može da se odnosi prema ekstremima u prirodnom priraštaju kao pre 50 godina (19), kada se u svakom muškom detetu gledao vojnik. Savremena armija je, pre svega, armija tehnike, a eventualni rat zahtevaće od njih pripadnika savršeno vladanje tehnikom i vrlo visok stepen fizičkih sposobnosti.

I u miru se postavljaju gotovo isti zahtevi da bi se sa uspehom i u što kraćem vremenu savladala obuka. Posledica visokog nataliteta i prirodnog priraštaja u nekim područjima naše zemlje je nizak nivo školske spreme, nizak standard itd., što se odražava i na stanje fizičke razvijenosti i sposobnosti za službu u Armiji. Iz prethodnog izlaganja videli smo da je visok prirodni priraštaj u upravnoj srazmeri sa brojem nesposobnih za službu u Armiji. To što se po regrutnoj evidenciji u tim krajevima vodi vrlo veliki broj omladinaca „stasalih“ za vojnu obavezu, ne znači da imamo i toliko vojnika, jer baš u tim krajevima često odbijamo 30 i više procenata regruta, a primamo i veliki broj nerazvijenih.

S druge strane, izgrađeni i razvijeni ekonomski potencijali istovremeno jačaju i našu odbrambenu moć. Viši nivo proizvodnje znači efikasniju i relativno jeftiniju narodnu odbranu. Nerazvijena područja su određeni problem i u tom pogledu.

Ekonomska jednakost nije apsolutni sinonim ravnopravnosti — ali nije ni daleko od toga. Stanje izrazite ekonomske nejednakosti neminovno se održava i na moralno-političke odnose u Armiji i nameće odgovarajuće zadatke u vezi sa tim. Armija je prvo mesto gde omladinac iz siromašnog i zabačenog sela bliže upoznaje svoga druga iz bogatih, ekonomski razvijenih krajeva.

Armija je, kao „velika škola naših naroda”, mnogo doprinela i doprinosi da se nasleđene razlike u pogledu zaostalosti pojedinih područja likvidiraju ili bar ublaže. Veliki je broj opismenjenih vojnika, obučениh vozača, izučениh zanata itd. u Armiji. Svakako da su to vrlo veliki uspesi, sa ovakvim radom neophodno je nastaviti, ali sa većim akcentom na privredno nerazvijena područja. Moramo, često i za račun kvaliteta, okvalifikovati i dokvalifikovati one omladince koji nemaju nikakve kvalifikacije niti uslova za egzistenciju na selu. To u rešavanju demografske problematike u našoj zemlji ima ogroman značaj.

Sanitetski potpukovnik
dr Rajko VUKOSAVLJEVIĆ

LITERATURA:

1. Allahverdiyev: Socijalistički zakon narodnoseljenija. Na materijalah Azerbaidžanskoj SSR. Institut ekonomiki, Baku 1965.
2. Боярский А. Я.: О прогнозе численности населения мира. Советское здравоохранение 5, 35—42, 1966.
3. Bost H. L.: A new Outlook upon the Problem of Poverty and Health in eastern Kentucky. J. P. H. No 56, 590—95, 1966.
4. Brezui k D.: Basic Demographic indicatours in Jugoslavia, Yugoslav Survey 1963. Beograd, Terazije 41.
5. Breznik D.: Osvrti i komentari. Demografski pregled. Stanovništvo, br. 1, 98, 1963.
6. Breznik D.: Prognoze stanovništva Jugoslavije do 1981. godine. Stanovništvo 1, str. 46, 1963.
7. Breznik D.: Demografski pregled, Stanovništvo, 2, 127, 1966.
8. Breznik D.: Neki aspekti demografskih, socijalnih i ekonomskih posledica starenja stanovništva. Stanovništvo, 1, 17, 1965.
9. Demographic Year Book UN. 1961.
10. Demografski razvitak narodnosti u SR Srbiji — (grupa autora u štampi).
11. Demografski razvitak Kosova i Metohije (grupa autora). Centar za demografska istraživanja, 1963.
12. Demografski simpozijum u Lublicama. Stanovništvo, 2—3, 1958, 1959.
13. Donald I. and Reynolds: Population Growth, Problems and Trends in the United States J. of H., suppl to jan. 1966.
14. Epidemiologilac and vital statistics Report, Vol. 19 No 9, 434, 1966.
15. Frederikson H.: Determinations and Consequences of Mortality and Fertility Trends. Public Health Reports, Vol. 81 No 8, 715, 1966.
16. — Human Fertility and Population Problems. Edited by Roy O. Greep, Cambridge USA, 1963.
17. Husein-Dean H. M.: Populaciona situacija u UAR. Stanovništvo 1, 40, 1966.
18. Iwao M. M.: Present status of Infant Mortality Problem in United States. J. H., Vol. 56 N. 4 623, 1966.
19. Jovanović J.: Uticaj demografskog faktora na armiju. Vojno delo, 1, 88, 1963.
20. Linder: Health as a Demographic variable. Saopštenje na kongresu Međunarodne unije za naučno istraživanje stanovništva 1956, Beč.
21. Lorimer W.: Usklađivanje institucionalnih i demografskih faktora u ekonomskom razvoju. Stanovništvo 2, 1966, 107, 1966.
22. M. B.: Population Structure and Trends. Yugoslav Survey January-march No 8, 1962.
23. Macura M.: Međunarodna strana demografskog razvitka. Stanovništvo 2—3, 1965, 81, 1965.
24. Macura M.: Razmišljanje povodom osnova demografske teorije. Stanovništvo 1, 5,

1966. 25. Maksimović B.: Problemi radne snage na drugoj Svetskoj konferenciji o stanovništvu u Beogradu. Stanovništvo 1, 56, 1966. 26. Martinez P. D.: Population Growth and Family Planing — Mexico Reports Vol. 81 No 8, 712, 1966. 27. Материалы по физическому развитию детей и подростков городов и сельских местностей. СССР. Москва 1965. 28. Мерков М. А.: Санитарная оценка воспроизводства населения СССР и некоторых экономических развитых капиталистических стран. Советское здравоохранение 5. 1, 1966. 29. Nesbitt R. E. and al.: Role of Preventive Medicine in Reduction of Infant and Perinatal Mortalty. Public Health Reports., Vol. 81 No 8 691, 1966. 30. Notestein F. W.: Population growth — A challenge to Public Health. Public Health, 80. Supplement to January, 80, 1966. 31. Obradović S.: Uticaj privrednog razvoja na migrotorna kretanja u Jugoslaviji. Stanovništvo 1, 25, 1966. 32. Овсиенко Е. В.: Влияние социальных и экономических факторов на демографические показатели. Советское здравоохранение, 5, 10, 1966. 33. Pavlik Z.: O nekim problemima populationog razvitka, Stanovništvo 1, 29, 1966. 34. Population Bulletin of the United Nations No 7 — 1963. New York 1965. 35. Rašević M.: Neki socio-ekonomski faktori kao determinante fertiliteta jugoslovenskog stanovništva. Stanovništvo 1, 23, 1965. 36. Rašević M.: Regionalno poreklo studenata Jugoslavije. Beograd 1965. 37. Садвокасова А. Е.: Мероприятия по ограничению рождаемости и их влияние на воспроизводство населения. Соб. здравоохран. 5. 16, 1966. 38. Serdar V.: Reperkusije različitih stopa prirodnog porasta stanovništva na obrazovni nivo stanovništva Jugoslavije. Stanovništvo 4, 253, 1965. 39. Simenunović V.: Stanovništvo Jugoslavije i socijalističkih republika 1921—1961. Beograd, decembar 1964. 40. — Skorašnje i predstojeće promene u reprodukciji i strukturi stanovništva SR Srbije — grupa autora. Centar za demografska istraživanja, 1963. 41. Statistički bilteni br. 203, 214, 223 i 250. Rezultati popisa stanovništva 31. marta 1961. 42. Statistički prilog. Stanovništvo, 2—3, 1965. 43. Щепин П. О.: Детская смертность в странах Африки. Советское здравоохранение 9, 81. 1966. 44. Tasić D.: Dugoročne promene starosne strukture stanovništva Jugoslavije. Stanovništvo br. 1, 9. 1963. 45 Tasić D.: i saradnici: Smrtnost odojčadi u Jugoslaviji. Institut društvenih nauka Beograd 1966. god. 46. — Trinaesto zasedanje komisije za stanovništvo Ujedinjenih nacija. Stanovništvo 2—3, 152, 1965. 47. Урланис Ц. Б.: Динамика и факторы рождаемости в СССР. Советское здравоохранение 7. 8. 1966. 48. Valentej D.: Problemi stanovništva nedovoljno razvijenih zemalja i kritika „Demografskog” puta njihovog rešenja. Stanovništvo, 2—3, 100, 1965.